

Genocid – slučajevi, poređenja i savremene rasprave (ur. Steven L. B. Jensen),
Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti
i međunarodnog prava, 2007, 403 str.

Zbornik radova pod nazivom “Genocid – slučajevi, poređenja i savremene rasprave” na njegovom originalnom engleskom jeziku izdao je Danski centar za holokaust i istraživanje genocida iz Kopenhagena na čelu sa urednikom Stevenom L. B. Jensenom, a na bosanski jezik preveo Bahrudin Bijedić te uredio i izdao Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Ovaj zbornik radova je podijeljen na dva dijela. U prvom dijelu (Slučajevi i uporedne perspektive) objavljene su rasprave koje na komparativan način pokazuju slučajeve genocida u različitim dijelovima svijeta i u različitim povijesnim razdobljima, dok se u drugom dijelu (savremene rasprave) govori o različitim suvremenim raspravama o genocidu, pri čemu je posebno važna suvremena turska medijska debata o masakru nad Armenima. Ovaj zbornik o genocidu predstavlja sažet historijski pregled uglavnom svih slučajeva genocida koji su se dogodili u 20. stoljeću a kojima se do sada nije pripisivala neka veća pažnja. Opisane su veoma pregledno mrlje historije genocida 20. stoljeća i dat je jedan novi pristup sagledavanju tih činjenica i dopuštena sloboda čitaocu da sam donese vlastiti zaključak o pročitanoj. Veoma je značajno shvatiti svaki događaj i zaključiti da se iz cijelog djela mogu izvući zajednički zaključci jer za svaku od ovih zemalja zajedničko je da se dogodio genocid, a jedinstvena je borba kako dalje i postoji li nada za dalji suživot žrtava i dželata, koji je put ka tome, da li zaboraviti prošlost ili ne i kako kada svaka strana ima svoju viziju prošlosti za koju misli da je ispravna. Koji su uzroci i posljedice genocida? Kako vratiti dignitet žrtvama? Šta uraditi da se genocid više ne ponovi? Zašto osporavati genocid koji se dogodio i zašto od žrtava praviti krivce? Na ova pitanja i na mnoga druga, odgovaraju autori ovog zbornika, i cijelo djelo daje pregršt važnih informacija i odgovora te otvara posve nove vidike u sagledavanju ove problematike. Naročito je značajno i iz razloga, što se govori i o BiH, te se može na osnovu drugih primjera izvući model za budući suživot u ovoj zemlji i pronaći odgovori na mnoga druga važna pitanja koja će biti od velike koristi kako za BiH tako i za druga slična područja. Ovaj nas zbornik ujedno i uči lekcijama za budućnost.

Rene Lemarchand poredi polja smrti Ruandu, Kambodžu i Bosnu. Cilj njegovog članka nije da prikaže nova teoretska rješenja već da prikaže razlike i sličnosti ova tri polja smrti ali i da precizno objasni problematiku u društvima poslije genocida. Ima li nade za žrtve, što i kako poslije genocida? Autor se bavi i analizama domaćeg i međunarodnog konteksta, carstvom ideologije, mitomanije i instrumentalizacije, ključnih faktora u ubijanju ljudi, sugerira na moguće puteve dolaska do termina za traume i masovna ubijanja u postgenocidnim društvima. Autor je na jasan i detaljan način ispunio svoj cilj i dao veoma dobar pregled o ovoj temi. Autor ističe da je tužno i ironično, ali značajno politički, da se većina krvoprolića u drugoj polovici 20 stoljeća dogodila u mjestima koja su za opću američku javnost vrlo nepoznata (Kambodža, Ruanda, Bosna, Burundi, istočni Timor, Čečenija, Darfur). Autor nas uvodi detaljno u problematiku sebi postavljenih zemalja i koncizno objašnjava uzroke i posljedice krvoprolića. Nastoji objasniti razlike u terminima genocid, politocid i etničko čišćenje. Za slučaj Kambodža koristi termin politocid ili autogenocid, za razliku od genocida. Tu se radi o jedinstvenom slučaju sistematskog ubijanja pripadnika druge *političke skupine*. I cijele etnoreligijske skupine su bile cilj fizičkog uništenja. Michael Sells misli da je u Bosni cilj bio “uništavanje i kulture bosanskih muslimana i bosanske multireligijske kulture i uništavanje bosanskih muslimana kao grupe” (str. 163). Tako je i u Ruandi gdje je svrha genocida uništavanje plemena Tutsi, kao grupe, i u Kambodži gdje su specifične etnoreligijske zajednice bile sistematski izbrisane. Na sva tri polja smrti, sve je isplanirano, ustrojeno i izvršeno od strane države. Još jedna značajna razlika jeste u činjenici da pokretačka snaga iza genocida nad Bošnjacima u Bosni nije bila namjera da se prevenira ili vrati etnički status (kao u Ruandi) nego unapređenje Srbije u etnički homogeni teritorij. Međutim, primjeri nas uče, da nisu samo domaći faktori oni koji su oblikovali dinamiku genocida na specifične načine. Značajan smisao za ideološka podupiranja ubijanja daje i međunarodni kontekst, kao i uplitanja međunarodne zajednice. U zaključku, autor iznosi glavni problem i nastoji doći do odgovora na pitanje: Kako dalje poslije genocida? Nema jedinstvenog recepta. Svaka situacija je različita. Ali znamo da nema pomirenja bez pravde, a pravde bez istine. Ali u ove tri države pravda i istina su iluzije, a istina kao sjećanje je politizirana. Jer, kako kaže Helen Fein: “Memoari terora i genocida su problematični i selektivni“. (str. 191) Problematični su pošto su selektivni, jer svaka grupa ima vlastitu viziju o prošlosti i svoje vlastito objašnjenje zašto se genocid dogodio. I autor to najbolje objašnjava na kraju rekavši “nada da će se istina i ništa nego istina eventualno pojaviti iz sjećanja je priviđenje; šta je drugo nego nestvarnost mišljenje da će djela genocida biti dovoljno poznata ako se podvuče moralna istina da nema dobrih i loših momaka poredanih na svakoj strani etničke grešne linije, da nema više kriminalaca na jednoj strani nego na drugoj i više ne-

vinih nego kriminalaca na obje strane”. (str. 192) Najveći značaj ovog članka je u tome što učeći o genocidu u Ruandi, Kambodži i Bosni, mi učimo i o drugim slučajevima. A učimo i o vlastitim životima. Značajno je istaknuti i autorovo izlaganje o poricanju genocida, važnom problemu, koji ima vrlo negativne posljedice za daljnji suživot suprotstavljenih strana. Pa tako je zvanično poricanje genocida u Ruandi od strane američkog Ministarstva za vanjske poslove, u toku ubistava, juna 1994., jasno s namjerom da se opravda SAD da vojno intervenišu po zahtjevu Konvencije UN-a o genocidu. Slično je i u primjeru Bosne. S ovim u vezi treba istaći i razlike u Ruandi gdje se radi o “genocidu odmazde”(retributive genocide), a u Kambodži i Bosni se radi o ideološkom genocidu, jer kako autor tvrdi “Pol Potov marksistički katehizam, iako sa primjesama rasizma, nema ništa zajedničko sa nacionalističkim prizivom etnički homogene Velike Srbije” (str. 164).

Izrazit primjer dugotrajnog poricanja genocida, izlažu Torben Jørgensen i Mehmet Necef na primjeru genocida nad Armenima. Koje probleme za žrtve nosi poricanje nečeg što se dogodilo i zašto se to čini? Nije li to zajedničko za sve ove slučajeve genocida? Kako tome stati u kraj? Autor Necef u zaključku iznosi možda i ključnu stvar problema poricanja genocida. U međunarodnim krugovima, zemlje koje su u prošlosti obilježene mrljama masakra, ubijanja, etničkih čišćenja ili genocida (mada one to nikada neće priznati) startuju sa negativnim kapitalom. Vrijeda ih negativno spominjanje njihove države, kako ljudi u toj državi tako i onih u dijaspori.

Da li je nad domorodačkim plemenom u jugozapadnoj Africi izvršen genocid, objašnjava Henrik Lundtofte. Teoretičari, poput Kurta Jonnasohna i Franka Chalka, misle da se ovdje ne radi o genocidu. Lundtofte izlaže činjenice koje je crpio iz više izvora i ostavlja na čitaocu da donese svoj zaključak. Krajnji ishod je bio da je pod vođstvom njemačkog generala Trotha vođen rat protiv plemena Herero koji je imao za cilj istrebljenje plemena Herero bez obzira na spol i godine. To je preraslo u genocid gdje Troth u jednom pismu Leutweinu izjavljuje: “Nacija Herero mora biti ubijena.” Posljedice: ubijeno 2/3 pripadnika plemena. Savremene procjene se kreću između 40 000 i 60 000. S obzirom da se u zvaničnoj definiciji UN-a iz 1948. kaže da je “genocid akt počinjen sa namjerom uništenja u cjelini ili jednom njenom dijelu nacionalne, etničke, rasne ili religijske grupe... “može se zaključiti da se u ovom slučaju radi o aktu genocida. A i s obzirom da je Herero populacija smanjena za 2/3, ovdje je neosporno da je njemačka namjera bila fizičko istrebljenje koje je završilo genocidom.

Eric Markusen i Martin Menecke tako skladno nadopunjavaju mnoge sumnje u ove probleme te pišući o međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju i krivičnom djelu genocida, iznose vrlo važne definicije (počevši od definicije genocida i

svih drugih objašnjenja s tim u vezi, pojašnjenja Konvencije o genocidu UN-a,) koje predstavljaju bitan segment u razumijevanju problema. Pored veoma značajnih stvari koje nam daje ovaj članak, naročito detaljne primjere zločina i optuženih, ipak bih ovdje ukazala na neke bitne pogreške. Na str. 335 potpuno je netačna rečenica: "U opsjednutom gradu Sarajevu muslimanske snage su bile angažirane na snajperskoj paljbi protiv civila. Novinar Tim Judah izvijestio je da je za vrijeme proljeća 1993. "deset ljudi sedmično ubijano ili ranjavano snajperskom ili minobacačkom vatrom bosanskih muslimana". Mislim da je i rečenica na str. 341 suvišna: "Međutim, niko nije detaljno objasnio zašto su srpske akcije, a ne hrvatske i muslimanske genocidne". Pa, zar je to teško objasniti? Ali bez obzira na ove intervencije, bez ovog članka naš cjelokupni mozaik ne bi bio upotpunjen, te predstavlja proizvoljno rečeno: pun pogodak. Autori nam pojašnjavaju na teoretski način sve ostale primjere koje imamo u ovom zborniku. Samim objašnjenjima definicije genocida i detaljima o Konvenciji iz 1948. godine, mi možemo sami zaključiti na svakom primjeru o kakvim se oblicima genocida odnosno etničkog čišćenja i sl. radi. Autori nastoje ukazati i na kontroverze kako među naučnicima tako i drugim posmatračima, na primjeru sukoba u bivšoj Jugoslaviji, da li se radi o genocidu ili drugim oblicima zločina. Zato cijeli svoj članak potkrjepljuju adekvatnim primjerima iz kojih se može zaključiti da se radi o primjeru ideološkog genocida. Cijeli njihov model značajan je i stoga što se može primijeniti i na druge slučajeve.

U dijelu Motivi, mehanizmi i sjećanje na sovjetski komunistički teror, autor Klas-Göran Karlsson nas upoznaje sa činjenicama o ovoj tematici kao i problemima zašto su ova i slične teme nedostupne za istraživanje. Primjer ruskog književnika Alexandra Solzhenitsyna nas uči šta vlast čini sa njim i sličnim "buntovnicima". Prvi je istražio uzroke sovjetskog državnog terora u svom djelu "Arhipelag Gulag", te je prognan iz SSSR-a. I historičar Medvedov koji je također kritikovao Staljinov režim, istjeran je iz Komunističke partije. Sovjetski državni teror vršile su državne institucije. "Rusija i Sovjetski savez uvijek su bili pod vlašću moćnih ljudi, a nad vladavinom zakona". O ovom problemu, nešto više i otvorenije se piše poslije 1980. godine. Tako je i Hruščovljev tajni govor o Staljinovoj pogrešnoj politici, publikovan u SSSR-u kasnih 80-ih godina.

Primjer Pendžaba je različit od ostalih slučajeva stoga što ovdje teorija da država uvijek stoji iza zločina genocida zvuči nepotpuna i neadekvatna. Državna vlast je bila slaba, država nije ni bila formirana, nije imala jake državne organe, institucije, stalni neredi i kaos u državi a osim toga bila je to država u tranziciji. Ali genocid nije dominantno zločin države- tvrdi autor. Njegovo mišljenje je da se genocid može dogoditi kad država ili nije voljna ili je nesposobna kontrirati nasilju, dok razne nacionalne grupacije uzurpiraju aktuelnu vlast.

U članku Torbena Jørgensena pod nazivom Istraživanje konačnog rješenja, autor nepotpuno objašnjava riječ holokaust. On navodi da ova riječ potiče od hebrejske riječi olah i da je u engleski ušla preko prijevoda Biblije ali ne govori o značenju riječi. Govori o njenom značenju koje ima tek u 20. stoljeću. Po njemu, doslovno značenje riječi i dalje ostaje nejasno. Mislim da je u svom objašnjenju riječi holokaust, trebao ubaciti i ovaj dio, odnosno da se riječ holokaust javlja u Egejskoj civilizaciji i prelazi u Grčku, gdje označava žrtvu paljenicu zemaljskim i podzemnim bogovima ili dušama pokojnika, pri kojoj se obično spaljivala čitava žrtvena životinja. I kod starih Izraelaca postojao je svečani obred spaljivanja (jagnje). Ovaj izraz kasnije predstavlja molitvu. Mislim da se to objašnjenje može uveliko povezati i sa današnjim poimanjem riječi holokaust, koja danas označava, po autoru Jørgensenu, masakre, genocid i teror. Ali autor je dobro zapazio da su potrebne dalje studije o situaciji njemačkih saveznika za vrijeme rata, npr. u Hrvatskoj, Rumuniji i baltičkim zemljama, kao i da detaljnije treba istražiti pitanje izvršilaca.

Ovo djelo zbog tema koje obrađuje a i zaključaka koji se mogu izvući iz svega pročitano, zaslužuje posebno mjesto kako u naučnim tako i drugim čitalačkim krugovima, te je stoga toplo preporučujem. ■

Zilha Mastalić

Душан Јончић, др Гојко Маловић, Саша Илић, Нада Петровић,
Водич кроз збирке. Београд: Архив Србије и Црне Горе, 2007, 193 стр

Поред проналажења, прикупљања, сређивања и чувања архивске грађе, један од основних задатака модерног архива данас је штампање научно-информативних средстава, од којих је најважнији водич кроз фондове и збирке архива. Архив Србије и Црне Горе (даље: Архив Југославије) је *Водичем кроз збирке* наставио издавање општих информативних средстава, водича о фондовима и збиркама који се чувају у Архиву. Прва књига, *Водич кроз фондове Краљевине Југославије*, објављена је 2000. године. Намјера издавача *Водича кроз збирке* била је да задовољи потребе основног и брзог информисања истраживача о збиркама које посједује Архив Југославије.